

Prikaz knjige: Miomir Despotović, *Razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju: pristup usmeren na kompetencije*

U izdanju Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu objavljena je monografija prof. dr Miomira Despotovića *Razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju: pristup usmeren na kompetencije*. Monografija sadrži 266 strana osnovnog teksta i 34 strane priloga u obliku relevantne literature (sa 250 bibliografskih jedinica), indeksa pojmova, indeksa imena i rezimea na engleskom jeziku. Autor se u ovoj nadasve kompetentnoj i odlično argumentovanoj studiji bavi aktuelnim problemom usklađivanja zahteva rada i efekata obrazovanja i učenja (u širem smislu); odnosno pitanjem o ulozi i značaju kurikuluma, posebno o razvoju kurikuluma u stručnom obrazovanju (u užem smislu). Na ovaj način monografija pruža čitaocima sveobuhvatni uvid u ključna *teorijska znanja* u vezi sa kurikulumom, ali i veoma precizne *praktične smernice* za oblikovanje kurikuluma u stručnom obrazovanju, koje su od izuzetnog značaja svima koji se neposredno ili posredno bave naučnim i profesionalnim pitanjima obrazovanja i učenja.

Aktuelnost teme kojom se Despotović bavi proističe iz savremenih potreba sveta rada i zahteva koji se stavljaju pred sistem (stručnog) obrazovanja, a tiču se dominantne potrebe za njihovim usklađivanjem. To znači da obrazovanje treba da pruži takva znanja, veštine i kompetencije koje će omogućiti mobilnu, fleksibilnu, visoko-produktivnu i zapošljivu radnu snagu (naglasak nije više na pronalaženju jednog zaposlenja, već na razvoju zapošljivosti – odnosno stalnoj konkurentnosti pojedinca na tržištu rada) kao političkog, ekonomskog i obrazovnog imperativa današnjice. Ove ciljeve moguće je postići upravo pristupom u razvoju kurikuluma koji je usmeren na sticanje kompetencija.

U ovoj visokostručnoj i retko temeljnoj monografiji sa detaljno obrađenim svim bitnim aspektima koji se neposredno tiču glavne teme, nalazi se i rečnik osnovnih pojmova koji je od neprocenjivog značaja za čitaoca – bez obzira da li gradi pristupa kao andragog ili kao stručnjak iz neke od drugih naučnih oblasti, kao teoretičar ili praktičar, kao profesor ili student.

Sama struktura monografije u potpunosti odgovara postavljenom cilju ili svrsi koju ova studija ima – a to je da, kao prvo, obezbedi neophodan uvid u različita teorijska razmatranja koja se tiču kurikuluma; zatim da, kao drugo, objasni sam koncept kompetencija, kao suštinskog pojma koji je u osnovi problema kojim se studija bavi; i kao treće da obezbedi sve relevantne podatke u vezi sa praktičnom primenom stečenih znanja o kurikulumu, odnosno da odgovori na veoma konkretno pitanje značajno za praksu obrazovanja i učenja, a to je: kako se odvija proces razvoja kurikuluma u stručnom obrazovanju?

Studija *Razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju: pristup usmeren na kompetencije* sadrži tri obimne i logički strukturirane tematske celine: 1) teorijska poimanja kurikuluma, 2) koncept kompetencija u stručnom obrazovanju i 3) procesi razvoja kurikuluma u stručnom obrazovanju.

U prvom, prvenstveno teorijskom delu studije, razmatraju se različita značenja kurikuluma, predstavljaju se pristupi u konceptualizaciji kurikuluma, analiziraju određeni odabrani modeli u razvoju kurikuluma i objašnjava se odnos i međuzavisnost kurikuluma i nastave. Počevši od etimologije reči kurikulum, Despotović nam već na samom početku ukazuje na nepobitnu činjenicu da je pred nama celovita andragoška studija u kojoj se odgovorno i argumentovano analiziraju svi bitni činiooci u razvoju kurikuluma. Sam termin kurikulum izvorno se odnosio na trčanje, trku, trkalište; značenje ovog termina bilo je određeno parametrima kao što su vreme, putanja, pravila, norme i kriterijumi. Prenesen na područje obrazovanja i učenja, termin kurikulum je u svom prvobitnom obliku označavao tok i redosled učenja, seriju prepreka i prepona (predmeta) u učenju koje treba savladati u toku određenog vremena. Kroz istoriju se pojmu kurikulumu sadržaj proširivao, a značenje menjalo. Slična situacija prisutna je i na polju pokušaja njegovog definisanja. Despotović navodi da se ove razlike u razumevanju i definisanju kurikuluma (posebno u toku 20. veka) ispoljavaju kao razlike u filozofskim pristupima i shvatanju karaktera i funkcije obrazovanja i učenja. Analizom relevantne literature izdvajaju se četiri najčešće grupe shvatanja kurikuluma. Prema ovim koncepcijama kurikulum se shvata kao: sadržaj učenja, produkt učenja, plan učenja i iskustvo učenja.

Neposredno nakon opsežnog i teorijski odlično potkrepljenog razmatranja u vezi sa različitim shvatanjem kurikuluma, Despotović nas veoma vešto uvodi u oblast koja se tiče pregleda različitih modela razvoja kurikuluma. Svoje izlaganje započinje objašnjenjem samog pojma modela i nagoveštava čitaocu da će se ovde susresti sa modelima koji su po svojoj prirodi teorijske konstrukcije i projekcije (i u većoj meri preskriptivni), ali i sa drugom vrstom modela koji su po prirodi projektne konstrukcije i akcije (deskriptivni). Sa andragoškog stanovišta, značaj analize datih modela razvoja kurikuluma je višestruk – ovi modeli omogućuju

istorijski uvid u razvoj teorije kurikuluma, čine kompleksne, relativno celovite predloge za obrazovnu praksu (odnosno njenog dela koji se tiče uspostavljanja osnovne strukture kurikuluma) i uopšte gledano nude stavove i ideje univerzalne teorijske, ali i praktične vrednosti za razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju i obuci različitih uzrasnih kategorija stanovništva.

Sintezom relevantnih teorija i modela, autor određuje kurikulum kao sistematski i strukturiran okvir kojim se definišu: svrha i ciljevi učenja, ishodi učenja, sadržaji učenja, organizacija, aktivnosti i sredstva učenja i kriterijumi i načini vrednovanja postignuća. Ovo određenje, ali i eksplicitno iskazan stav da je kurikulum *output* sistema i procesa razvoja kurikuluma i *input* u sistem nastave, autor detaljnije obrazlaže u kritičkom pogledu na odnos nastave i kurikuluma. Iz ugla andragoga, posebno je vredno zapažanje da se u učenju odraslih između planiranih i ostvarenih efekata učenja ne može staviti znak jednakosti.

Drugi tematski blok studije čini iz naučnog ugla bogata i plodonosna rasprava o konceptu kompetencija u stručnom obrazovanju. S obzirom na već demonstriranu temeljnost u pristupu problemima kojima se bavi, Despotović u ovom delu nastoji da čitaocu pruži potpuni uvid i razumevanje stručnog obrazovanja i koncepta kompetencija koji je u njegovom središtu. Funkcije i ciljevi stručnog obrazovanja posmatraju se iz istorijske, teorijske i praktične perspektive. Usled kontinuiranih socijalno-ekonomskih i tehnoloških promena opšti ciljevi, ali i određenja stručnog obrazovanja vide se kao promenljiva kategorija. Tradicionalno, stručno obrazovanje podrazumevalo je osposobljavanje pojedinca za obavljanje određenog posla ili zanimanja. Postepeno se u definisanju ovog vida obrazovanja akcenat pomerao na mogućnost upotrebe stečenih znanja i veština, odnosno na mogućnost zaposlenja (*employment*), viđenog kroz prizmu socijalnih i individualnih posledica stručnog obrazovanja i obuke. Savremena organizacija rada koju karakteriše smanjenje broja stalno zaposlenih i proporcionalni rast osoba sa fleksibilnim zaposlenjem nametnula je novi cilj stručnom obrazovanju – a to je zapošljivost (*employability*). Despotović objašnjava koncept zapošljivosti definišući ga kao stalnu konkurentnost pojedinca na tržištu rada.

Komparacijom savremenih sistema stručnog obrazovanja autor ističe nekoliko osnovnih karakteristika ovih sistema: a) zasnovanost na potrebama tržišta rada, b) uvođenje sistema (nacionalne) stručne kvalifikacije, c) formiranje širih profila zanimanja, d) partnerski odnos, e) integrisanost generičkih veština u strukturu kurikuluma, f) kriterijum uspešnosti je radna efikasnost, g) usmerenost na perspektivne potrebe, h) usmerenost na ishode u vidu kompetencija i i) modularna programska struktura. Svaka od navedenih karakteristika detaljnije je objašnjena i potkrepljena relevantnim podacima iz teorije i prakse stručnog obrazovanja i obuke u različitim zemljama, jer samo kroz sagledavanje modernih

stremljenja u stručnom obrazovanju i obuci možemo donekle predvideti njihov dalji razvoj.

Nakon odličnog uvida u savremenu potrebu za usklađivanjem rada i obrazovanja, Despotović čitaoca sigurnim koracima vodi nazad kroz istoriju i upozna je sa bazičnim pretpostavkama razvoja obrazovanja usmerenog na razvoj kompetencija (*competency based education*). Obrazovanje zasnovano na kompetencijama neposredni je proizvod industrijske revolucije, tačnije potrebe za maksimalizacijom radnog učinka i povećanja nivoa produktivnosti zaposlenih čije korene nalazimo kod F. V. Tejlora. Neoliberalna ekonomija, posebno spajanje tržišnih reformi sa teorijom ljudskog kapitala, čini drugi značajni konstituent koncepta obrazovanja usmerenog na sticanje kompetencija. Treći činilac jeste bihejvioristički pokret i njegove implikacije na područje obrazovanja i učenja, a koji je delovao istovremeno kao odgovor i podsticaj ovog vida obrazovanja. Ovime autor u potpunosti uspeva u svom nesebičnom naporu da čitaocu obezbedi potpuno razumevanje savremenog stanja i istorijskog razvoja obrazovanja usmerenog na kompetencije, što kasnije u studiji proširuje stručnom i odlično potkrepljenom raspravom o njegovom značenju i karakteristikama.

Deo monografije posvećen konceptu kompetencija i stručnom obrazovanju Despotović zaokružuje analizom značenja pojmova kompetencije i kompetentnosti, komparacijom različitih pristupa u njihovom definisanju i uvidom u integralni pristup problematici kompetencija i procesom njihove konverzije u standarde i kvalifikacije. Posmatrajući ih iz perspektive razvoja kurikuluma u stručnom obrazovanju, autor određuje pojam stručne kompetencije kao sposobnost da se prema prethodno definisanom standardu ili očekivanju obave kompleksne radne uloge, funkcije i dužnosti u čijoj se osnovi nalaze specifična znanja i veštine, stavovi i vrednosti. Standarde kompetencija čije se postignuće verifikuje kroz rigorozan sistem provere i ocenjivanja, autor određuje kao kvalifikaciju. Imajući u vidu stručni konsenzus i sistem provere i ocenjivanja kao ključne mehanizme konverzije kompetencija u standarde i kvalifikacije, Despotović ističe da za razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju odgovornost nije samo na obrazovnim institucijama, već je neophodno obezbediti podršku sveta rada u čijem je i interesu produkcija kadrova koji ne samo što znaju šta treba da se radi, već su u stanju da to zaista i urade.

U trećem i najobimnijem tematskom bloku autor je svoje istraživačke napore fokusirao na razmatranje osnovnih procesa razvoja kurikuluma u stručnom obrazovanju. Ističe da se identifikovanje i definisanje osnovnih strukturalnih elemenata kurikuluma u stručnom obrazovanju odvijaju u okviru četiri paralelna i međuzavisna procesa: specifikacija rada (podrazumeva identifikaciju konteksta rada i zahtevanih kompetencija), specifikacija učenja (znanje, veštine i stavovi

potrebni za obavljanje posla, odnosno ciljevi, ishodi, sadržaji i strategije učenja), specifikacija uslova učenja (materijalno-tehnički uslovi), specifikacija evaluacije i ocenjivanja postignuća (odnosi se na preciziranje kriterijuma i procesa vrednovanja). Kurikulum je u okviru ove šeme krajnji produkt i specifikacija učenja, odnosno on predstavlja svojevrsni plan učenja. Centralnu poziciju u ovako shvaćenom kurikulumu imaju ishodi učenja. Upravo ovde možemo da razumemo i zašto Despotović zastupa vodeću tezu da je koncept obrazovanja zasnovanog na ishodima najadekvatniji oblik teorijske elaboracije i praktične realizacije pomenute specifikacije učenja.

Prilikom polemike o uslovima razvoja obrazovanja zasnovanog na ishodima posebna pažnja posvećena je razumevanju doprinosa bihejviorističke psihologije, u čijem je okviru nastala njegoa početna teorijska elaboracija. Pregledom stručne literature i kritičkom osvrtu na mnoštvo različitih interpretacija obrazovanja zasnovanog na ishodima, Despotoviću nije promaklo da se ono često definiše kao filozofija, teorija i/ili princip organizacije obrazovanja, model, strategija i metod nastave i učenja, zatim kao pristup planiranju i razvoju kurikuluma, ili kao specifična institucionalna organizacija i praksa obrazovanja. Pod obrazovanjem zasnovanim na ishodima u ovoj studiji podrazumeva se sveobuhvatan pristup organizaciji obrazovanja čija je osnovna karakteristika: a) potpuna usmerenost svih komponenta procesa obrazovanja na krajnje razvojne kvalitete (ishode) koje treba postići i u kome b) krajnji razvojni kvaliteti usmeravaju i kontrolišu celokupnu strukturu organizovanog procesa učenja – planiranje i razvoj kurikuluma, organizaciju i realizaciju nastave, evaluaciju i ocenjivanje.

Gledajući na ishode učenja kao eksplicitne iskaze o rezultatu učenja, autor veoma spretno pojašnjava da ishodi u tom smislu opisuju osobu koja uči posle definisanog perioda učenja i kazuju nam šta osoba zna (razume), šta je u stanju da uradi pod određenim okolnostima i kako se ponaša u odnosu na ono što radi (iskaz o stavovima, vrednostima i orijentacijama). Temeljno razmatranje ishoda obrazovanja i učenja prošireno je polemikom o njihovoj strukturi, pojmu, vrstama i formulacijama, te zaokruženo veoma zahtevnom ali i te kako potrebnom i korisnom ukazivanju na razlike između ishoda, ciljeva i zadataka.

Imajući u vidu sadržajnost i obim informacija u vezi sa svakim od procesa u razvoju kurikuluma, čitalac može s pravom da očekuje i detaljniji uvid u oblast koja se tiče procene u obrazovanju. Svakako neće biti razočaran – jer će ovde naći sve podatke u vezi sa različitim određenjima, vrstama i osobenostima evaluacije u obrazovanju, zatim značajne informacije koje se tiču njenog pojma, strukture i područja i dimenzija njene realizacije. Posebno se razmatraju modeli evaluacije kurikuluma i standardi ocenjivanja postignuća. Specifikaciju evaluacije i ocenjivanja autor određuje kao proces identifikovanja ciljeva, procedura i kriterijuma

vrednovanja aktivnosti i rezultata aktivnosti u procesu nastave i učenja, a njen krajnji produkt jeste standard evaluacije i ocenjivanja.

Ukoliko se i desi da ponekom od nepažljivih čitalaca promakne neko od određenja glavnih termina u okviru studije ili ima potrebu za njihovim ponovnim pregledom i analizom, na samom kraju knjige nalazi se izvrstan rečnik u kom su eksplicitno definisani svi važniji pojmovi obuhvaćeni studijom *Razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju: pristup usmeren na kompetencije*.

Ovim radom Despotović je potvrdio svoj osobeni pristup problemima koji podrazumeva temeljnost pri istraživanju građe, stručnu potkovanost u analizi i razumevanju pojmova, sposobnost kritičkog sagledavanja različitih pristupa i veštinu jasnog i preciznog raščlanjenja svake od pojmovnih kategorija kojih se u svom radu dotakne. Najnovija knjiga Despotovića predstavlja jedinstvenu i koherentnu studiju posvećenu osnovnim problemima razvoja kurikuluma u stručnom obrazovanju, a bogato iskustvo autora koji temi prilazi temeljno i znalački čine ovu studiju nezaobilaznim izvorom znanja za svakog naučnika koji se bavi ovom oblašću.

Kristina Pekeč